

ДИНАСТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ВСЕВОЛОДА ОЛЬГОВИЧА ІЗ ПЯСТАМИ

Стаття присвячена аналізу династичних зв'язків Русі в 40-х рр. XII ст., закріплених шлюбами доньок Всеволода Ольговича із представниками польської династії Пястів. Автор визначає причини, зміст і наслідки такої зовнішньої політики князя Всеволода Ольговича.

Ключові слова: Всеволод Ольгович, Звеніслава, Сбислава, Владислав II «Визнанець», Болеслав I «Високий», Володимирко Володаревич, Іпатіївський літопис.

Амбітні та цілеспрямовані представники чернігівської князівської династії Ольговичів завжди користувалися особливою увагою не лише давньоруських книжників, але й викликали наукові зацікавлення істориків. Однією з таких контрверсійних постатей був Всеволод Ольгович, чернігівський (1127–1139 рр.) і великий київський князь (1139–1146 рр.). Його особистість і діяльність оповита великою кількістю міфів, які побутують в історичній науці ще з часів В.Н. Татищева, котрий підкреслював велику любов князя до влади з одного боку та надмірну любов до жінок і розпусту – з іншого [1, с. 152, 162]. Натомість деякі сучасні дослідники відзначають миролюбні сподівання й намагання залагодити військові конфлікти Всеволодом із князями інших династій переважно мирним шляхом, наголошують на позитивних сторонах його особистості [2, с. 538–540, 543].

Метою цієї розвідки є спроба дослідити склад сім'ї князя Всеволода Ольговича, у зв'язку із чим з'ясувати причини, зміст і наслідки його династичної політики.

Всеволод був старшим сином Олега Святославича, засновника династії Ольговичів та знатної грекині Феофано Музалон [3, с. 50] або невідомої за іменем половецької князівни [4, с. 24]. Він вперше згадується (саме як Всеволод) у Лаврентіївському літописному зводі під 1112 р. на третьому місці після Святополка Ізяславича та Ярослава у перерахунку князів – учасників військового походу на половців, під час якого 24 березня князі отримали перемогу на р. Салні [5, стб. 289]. З вищенаведених фактів можна зробити висновок, що він народився у 80–90-х рр. XI ст. Утім, В.М. Коган називає дату народження князя Всеволода – до 1096 р. [6, с. 156]. Р.В. Зотов уважав, що хрестильним іменем було Георгій [7, с. 34–35, 262], тоді як на сьогодні можна стверджувати, що канонічним іменем Всеволода Ольговича було Кирило [8, с. 106; 9, с. 397; 3, с. 56–58].

Князь Всеволод був одружений на донці Мстислава Володимировича, не відомій за іменем [10, стб. 309; 4, с. 25]. Утім, в історіографії дружина Всеволода Ольговича частіше згадується як Марія [3, с. 39; 9, с. 398] або Агаф'я [7, с. 262; 6, с. 156; 11, с. 252]. Можна вважати

спростованим той факт, що дружина Всеволода була фундаторкою Кирилівської церкви в Києві, в якій і була похована; вона лише добудувала заснований її чоловіком храм [3, с. 39–46].

Особливістю життєпису цього князя в Київському літописі XII ст. (частина Іпатіївського літописного зведення – І. Ч.) є те, що серед його дітей згадані не лише сини, але й доньки, при чому частково навіть відображена їхня доля [12, с. 5–6, 10–11]. М.Д. Хмиров із впевненістю зазначав, що у Всеволода Ольговича було лише два сини та одна донька [4, с. 25]. Ймовірно, він мав на увазі Святослава, майбутнього київського і чернігівського князя, Ярослава Чернігівського та доньку, яка згадується в літописах без імені. На думку провідного генеолога Д. Донського, від шлюбу Всеволода та Мстиславівни народилося дев'ять дітей – Святослав, майбутній чернігівський і київський князь, Ярослав Чернігівський, Ігор, Ростислав та Святополк, а також доньки Звеніслава, Сбислава, Анна (?) та донька, невідома за іменем [13, с. 48].

Однак, історичній науці до сьогодні не відома точна кількість доньок Всеволода Ольговича. Це пов'язано з тим, що у Іпатіївському літописі під 1142 р. не зазначено ім'я доньки Всеволода, яка одружилася із польським князем [10, стб. 308]. В.М. Татищев згадував про шлюб доньки Всеволода Велеслави з Болеславом Владиславовичем 1140 р. явно помилково, а вже 1141 р. зафіксована звістка про цей же шлюб без імені руської князівни [1, с. 153–154]. М. де Баумгартен серед доньок князя Всеволода назвав тільки Звеніславу, котра вийшла заміж 1141 р. за Болеслава, сілезького князя [14, с. 18]. В.М. Коган ототожнював Звеніславу та Сбиславу Всеволодівну та називав її дружиною польського короля Болеслава IV Кудрявого [6, с. 183]. Д. Донської згадав серед доньок Всеволода Ольговича Звеніславу, котра була одружена з 1141 р. на сині польського короля Владислава II Болеславі I Високому, а також Сбиславу, дружину польського короля Владислава II «Визнанця», сина Болеслава III Кривоустого [13, с. 65–66]. З ним в цілому погодився Л.В. Войтович, але назвав ще донькою Всеволода Анну, дружину Ігоря-Івана Васильковича Галицького [9, с. 401]. Е. Мадейчик перерахувала дітей Болеслава Високого та Рюриківни – Ярослава, Ольгу та Збиславу [15, Табл. 1], тоді як О. Трухан віднесла їх до нащадків Звеніслави Всеволодівни, котра була, на думку дослідниці, дружиною Владислава II [16, с. 4]. Слід зазначити, що усі перелічені польські правителі є представниками династії Пястів.

Як бачимо, до сьогодні немає точних даних у генеалогічних дослідженнях про дітей Всеволода Ольговича, не дивлячись на те, що цей князь був не лише непересічною особистістю династії Ольговичів, але й був і чернігівським князем та встиг закріпитися на 7 років на київському князівському столі, не покинувши при цьому

Чернігівського князівства.

Чому Всеволод Ольгович віддав доньок за представників польської династії Пястів? Що ці династичні зв'язки забезпечували йому у міжкнязівській політиці та на міжнародній арені?

Слід розпочати з того, що на території Південної Русі у 30-40-х рр. XII ст. було два головних претенденти на київський стіл – Всеволод Ольгович, чернігівський князь, та Ізяслав Мстиславич, з династії Мономаховичів, на той час князь переяславський. Переяслав, як і Чернігів, був фактично плацдармом для отримання київського князівського столу.

Для реалізації об'єднавчих зусиль Всеволоду після захоплення ним Києва в 1139 р. було вигідно вступити в коаліцію із галицьким князем Володимирком Володаревичем, тим самим послабивши свого прямого конкурента Ізяслава Мстиславича [17, с. 39]. З іншого ж боку, Всеволод Ольгович проводив із 1139 р., на думку М.Ф. Котляра, нелогічну міжкнязівську політику, створюючи військово-політичні союзи то з Володимирком Галицьким, то з представниками Мономаховичів. При цьому він забував про свою власну династію Ольговичів, втрачаючи свій авторитет [18, с. 182–183].

О.В. Трухан помітила прямий зв'язок у діяльності Всеволода Ольговича у Південній Русі та правління польського короля Владислава II з династії Пястів. Паралелі спостерігаються саме на відрізку 1139–1146 рр., тобто припадають на період князювання Всеволода в Києві та верховного принцепса Владислава II у Польщі [16, с. 4].

У Владислава II дійсно були погані стосунки із його братами – молодшими Болеславичами, що детально відмічає Великопольська хроніка. У ній, зокрема, зазначається, що саме дружина польського короля, сестра імператора Конрада, розсварила його із братами [19, с. 107, 110]. У цьому ж джерелі згадується руський князь, який був родичем Владислава II [19, с. 110]. Це не хто інший, як Всеволод Ольгович. Не дивно, що ці правителі породичалися, встановивши династичні зв'язки, скріплені шлюбами доньок Всеволода із Пястами. До речі, шлюби між Рюриківнами та Пястами й Пястівнами та Рюриковичами зафіксовані й для XI ст. Як помітила С.Г. Полякова, руські князівни в Польщі та представниці династії Пястів на Русі після укладання династичних шлюбів скріплювали союзницькі відносини руських і польських князів у боротьбі їх із зовнішніми ворогами [20, с. 19].

Проаналізуємо літописні відомості, що підтверджують ці зв'язки між князем Всеволодом Ольговичем та польськими князями. Під 1141 р. зазначено, що безіменна донька Всеволода була віддана в Польщу [10, стб. 308]. Наступна звістка фіксує смерть у Галичі Івана Васильковича, наслідком чого стало вокняжіння Володимирка Володаревича у Галичі. Логічним продовженням цього сюжету стало

повідомлення, датоване зимою 1142 р., про укладання шлюбу Звеніслави Всеволодівни із Болеславом, після чого, як наслідок, Всеволод надсилає зятю Владиславу (батьку Болеслава Високого – *І. Ч.*) свого сина Святослава, Ізяслава Давидовича, Володимирка Володаревича Галицького на допомогу в боротьбі проти його братів – молодших Болеславичів. У літописі підкреслюється, що цей похід був вдалий і князі-союзники повернулися на Русь із полоненими [10, стб. 313].

М.Г. Бережков сумнівався з приводу точної дати династичного шлюбу між Звеніславою та Болеславом (про який нібито у Київському літописі XII ст. зафіксовано двічі – під 1141 р. та 1142 р.), таким чином відкидаючи думку про два шлюби між доньками Всеволода Ольговича та польськими правителями [21, с. 144]. В.Т. Пашуто зазначав, що союз Звеніслави та Болеслава Високого скріпив підтримку Владислава II Ольговичів загалом та Всеволода зокрема, який отримав владу чи не над усією Південною Руссю, що породило конфлікт із Галичем [22, с. 153]. Звеніслава Всеволодівна, на думку О.В. Головка, стала дружиною сина Владислава Болеслава Високого саме 1142 р., а не як зазначено в Київському літописі 1141 р., адже це був необхідний політичний союз, спрямований як проти молодших братів Владислава – Болеславичів, так і проти Мономаховичів, які закріпилися на той у Волинському князівстві [23, с. 74–75]. Л.В. Войтович також називає роком шлюбу 1142 р. і вважає, що наслідком цього союзу було забезпечено князювання на Волині Святослава Всеволодича [9, с. 401]. Продовжуючи цю тему, дослідник робить висновок, що шлюб між Сбиславою Всеволодівною та Владиславом II «Вигнанцем» стався лише тільки 1143–1144 рр. Проте, підстав для такого висновку, на нашу думку, немає.

Невдовзі, вже з 1143 р. ставлення літописця до поляків змінюється. У звістці про одруження Святослава, сина Всеволода із донькою Василька були присутні «Ляхи безбожные» [10, стб. 313]. На думку О.В. Головка, літописець відобразив негативне ставлення киян до Всеволода Ольговича, тому засуджував поляків [23, с. 75].

Утім, Всеволод і Владислав продовжують допомагати один одному. Зокрема, Владислав ходив походом на Володимирка Галицького під 1144 р. після конфлікту між останнім і Всеволодом, а син Святослав Всеволодич здійснив військову кампанію 1145 р. на молодших братів Владислава – Болеслава та Мешка, внаслідок якої було відвойовано 4 міста. Як підкреслює В.Т. Пашуто, Ігор Ольгович, брат Всеволода, отримав місто Візну, повз яку проходив шлях на Пруссію [22, с. 154]. У свою чергу в 1145 р. Владислав II здійснив похід на Русь. Безперечно, наслідком таких союзницьких стосунків Всеволода із Владиславом були перемоги над молодшими Болеславичами з династії Пястів [23, с. 77] та укріплення Всеволода у Південній Русі.

Цікаве повідомлення під 1146 р. про похід

польського князя Болеслава на Володимирка Галицького. При цьому літописець називає Болеслава «зятєм» (для Всеволода – *І.К.*) [10, стб. 314, 318–319]. Уточнення й підкреслення родинних зв'язків впевнено свідчить про те, що у Всеволода Ольговича було дві доньки, які вийшли заміж за польських князів.

Доречно зауважити, що в Київському літописі Владислав II тричі згадується саме як «Лядский князь», а про його родинні зв'язки із Всеволодом майже не йде мова [10, стб. 315, 318, 319]. Це, на нашу думку, може бути пов'язано із веденням літописання в Києві вже під наглядом після приходу до влади в Києві 1146 р. Ізяслава Мстиславича із роду Мономашичів.

Таким чином, Всеволод Ольгович у своїй зовнішній і династичній політиці обрав польський вектор, що було спричинено синхронними внутрішньокнязівськими відносинами на Русі та в Польщі напередодні політичної роздробленості. Через це став фактично «тестем Польщі» в другій чверті XII ст. Хвороба та смерть Всеволода Ольговича 1 серпня 1146 р., князювання в Києва лише тільки 13 днів його брата Ігоря Ольговича, закріплення на великокнязівському престолі Ізяслава Мстиславича, стан вигнанця Владислава II у Німеччині й посилення у Польщі молодших Болеславичів послабили русько-польські відносини.

Посилання

1. Тагишев В.Н. Собрание починений: в 8 тт. / В.Н. Тагишев. – М.: Научно-издательский центр «Ладомир», 1995. – Т. 2–3. История Российской. – Ч. 2. – 688 с.
2. Мельничук В.А. Летописец черниговского князя Всеволода Ольговича в составе Ипатьевского списка (к проблеме литературных границ) / В.А. Мельничук // Книга и литература в культурном пространстве эпох (XI–XX века). – Новосибирск, 2011. – С. 537–555.
3. Марголіна І. Київська обитель Святого Кирила / Ірина Марголіна, Василь Ульяновський. – К.: Либідь, 2005. – 351 с.
4. Хмыров М.Д. Всеволод II Ольгович / М.Д. Хмыров // Алфавитно-справочный перечень государей русских и замечательнейших особ их крови. – СПб.: Обёртка печ. в тип. А. Бенке, 1870. – 98 с.
5. Лаврентьевская летопись // Полное собрание русских летописей. – М.: Языки русской культуры, 1997. – Т. 1 (репринтное издание Л., 1926). – 496 с.
6. Коган В.М. История дома Рюриковичей (опыт историко-генеалогического исследования) / В.М. Коган. – СПб.: Изд. дом «Бельведер», 1993. – 287 с.
7. Зотов Р. О черниговских князьях по Любецкому синодику и о Черниговском княжестве в татарское время / Р. Зотов. – СПб.: Типография братьев Пантелеевых, 1882. – 377 с.
8. Рапов О.М. Княжеские владения на Руси в X – первой половине XIII в. / О.М. Рапов – М.: Издательство Московского университета, 1977. – 262 с.
9. Войтович Л.В. Княжа доба на Русі: портрети еліти / Л.В. Войтович. – Біла Церква, 2006. – 784 с.
10. Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей. – М.: Языки русской культуры, 1998. – Т. 2 (репринтное издание СПб., 1908). – 648 с.
11. Литвина А.Ф. Выбор имени у русских князей в X–XVI вв. Династическая история сквозь призму антропонимики /

А.Ф. Литвина, Ф.Б. Успенский. – М.: Индрик, 2006. – 904 с.

12. Чугаева І.К. Чернігівські княгині і князівни на сторінках Київського літопису XII ст. і Любецького Синодику: порівняльна характеристика / Ірина Чугаєва // Сіверянський літопис. – 2014. – № 6. – С. 3–14.
13. Донской Д. Справочник по генеалогии Рюриковичей / [под ред. Д.М. Шаховского]. – Ренн, 1991. – 366 с.
14. De Baumgarten N. Genealogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes / N. De Baumgarten. – Roma, 1928. – 95 p.
15. Мадейчик Э. Пясты и Рюриковичи – династично-поименные связи до XIII в. / Эва Мадейчик: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vgd.ru/STORY/table01/htm>
16. Трухан О. Чернігівська земля у польсько-руських відносинах XI–XIII ст.: шлюбні союзи / О. Трухан // Скарбниця української культури: Зб. наук. праць. – Чернігів, 2005. – Вип. 5. – С. 3–6.
17. Котляр М.Ф. Рюриковичі в Галичині й на Волині / М.Ф. Котляр // Український історичний журнал. – 2008. – № 3. – С. 30–45.
18. Котляр М.Ф. Дипломатия Южной Руси / М.Ф. Котляр. – СПб.: Алетейя, 2003. – 300 с.
19. Великая хроника о Польше, Руси и их соседях XI–XIII вв. / [под ред. члена-корреспондента АН СССР В.Л. Янина]. – М.: Изд-во Московского университета, 1987. – 260 с.
20. Полякова С.Г. Княгини Древней Руси X – первой половины XIII вв.: социальный статус и роль в государственной политике: Автореферат дис. на соиск. науч. степени кандидата исторических наук: спец. 07.00.02 «Отечественная история» / Светлана Полякова. – Брянск, 2006. – 22 с.
21. Бережков Н.Г. Хронология русского летописания / Н.Г. Бережков. – М.: Издательство Академии наук СССР, 1963. – 376 с.
22. Пашуто В.Т. Внешняя политика Древней Руси / В.Т. Пашуто. – М.: Наука, 1968. – 472 с.
23. Головки А.В. Древняя Русь и Польша в политических взаимосвязях X – первой половины XIII вв. / А.В. Головки. – К., 1989.

Чугаєва І.К. Династическі зв'язки Всеволода Ольговича з П'ястами

Стаття посвячена аналізу династических зв'язків Русі в 40-х рр. XII в., закріплених браками дочок Всеволода Ольговича з представителями польської династії П'ястов. Автор определяє причини, содержание и последствия такой внешней политики князя Всеволода Ольговича.

Ключевые слова: Всеволод Ольгович, Звенислава, Сбыслава, Владислав II «Изнанник», Болеслав I «Высокий», Володимирко Володаревич, Ипатьевская летопись.

Chuhaieva I.K. Dynastic connections between Vsevolod Olhovych and Pyasty

The article dedicates to the dynastic connections of Rus in 40th of XII century, which were confirmed with marriages between Vsevolod Olhovych' daughters and polish dynasty Pyasty' representatives. The author determines causes, content and consequences of this foreign policy of Prince Vsevolod Olhovych.

Key words: Vsevolod Olhovych, Zvenislava, Sbyslava, Vladyslav The Second «Expatriate», Boleslav The First «Lengthy», Volodymyrko Volodarevych, Hypatian Chronicle.

12.03.2016 p.